

„Hallom a tüdőmből ki-be áramló levegőt, és ahogy egyszer csak elindul nagyon mélyről, amire várok. A szó, ami azt jelenti, élj.” (215.)

Nemcsak a főként kizárás és bezártság fogalmait mozgató motívumhálózatról, de a kötet nyelvi megformáltságáról is érdemes néhány szót ejteni. Már az író 2003-as *Idegen* című művében is működött egy sajátos nyelvhasználat, melynek nyomaival itt is találkozhatunk. Nagy Gabriella előszeretettel használ olyan szavakat, melyek elsősorban nem köznyelvi, hanem tájnyelvi vagy szleng kifejezések, mint például a „sámli”, a „hexensúsz”, a „biboldó” vagy a „kakkero”. Ezeknek a szavaknak elsősorban atmoszférateremtő erejük van, használatuk megidézi azt a közeget, amely a közelmúltat jelenti mind a narrátor, mind pedig nagy valószínűséggel az olvasók jelentős részének is, másfelől viszont talán túlságosan is megakasztják egy-egy emlékfolyam áramlását.

Az *Üvegház* személyes hangvételével, a traumatikus események lelki hatásának részletes megmutatásával és az érzések leplezetlen feltárásával egyedi, megrázó hangot üt meg. Az összetartó szálak néhol talán túl szorosra is sikerültek, a teremtett alak személyiségvonásai túlságosan is csupán a családi életben szerzett hatásokból épülnek fel, ám ezt a narrátor visszaemlékező pozíciójának is betudhatjuk, hiszen a gyász, a félelem feldolgozása a beszéd, a magyarázatok keresése útján valósulhat meg. Nyomasztó, megrázó olvasmány, de ez – a témából fakadóan – az *Üvegház* pozitív tulajdonságaként könyvelhető el. (*Palatinus*)

FARKAS EVELIN

Felfüggesztett életek

KISS TIBOR NOÉ: ALUDNOD KELLENE

Kiss Tibor Noé regénye költői riportja egy izolált térnek – és egy annál sokkal tragikusabb létszintnek. Témája egy magyar telep élete – pontosabb koordináták nem szükségesek: az ábrázolással megformálódik az általánosról hírt adó konkrét. A fülszöveg találó szava az „atmoszférapróza”, amelynek realiztikus-naturalista vonatkozásait áthangolják átpoetizált rétegei. Kiss Tibor Noé világteremtő stílusán keresztül átlépünk egy életszagú, mégis álomérzetű, fiktív környezetbe.

A jelenkor visszatérő toposza egy művészetbe hajló képzet: a személyünkkel átitatott táj, amely nyomainkat őrizve időtlenné válik, jelenlétünket és hiányunkat ekhózza szüntelenül. Az *Aludnod kellene* élettere (a megmunkált földek, a marhatelep, a gazdaság, amely családokat tartott el és működőképes alapokat biztosított a mindennapokhoz) romként, emlékeként van jelen – és nem váltja fel változásra reagáló, működőképes, új környezetet. A mezőgazdaság szétzüllik, a munkahe-lyeket nem biztosítja senki. A magára hagyott terület és az ott élő ember – alternatíva nélkül – már csak céltalan csonkká, korábbi valójának árnyává degradálódik.

A táj és építményei megmunkálatlanságának nincs önmagában vett hangulati előjele; mi helyezzük bele saját félelmünket, gyászunkat és nosztalgiánkat. Az

Aludnod kellene ennek a toposznak az erőteljes megjelenítője: a tragikus sorsok ihletett díszlete, a múlt mementói közt merengő szellemek artisztikus tája.

Bejutva a regény szereplőinek beszűkült, elposványosodott életébe (és olykor a tudatába), felfedi magát a valódi nyomor: az értékválság, a közösségvesztés, a kulturális terméketlenség, a szellemi nihil. Iskola, munkahely, pénzkereset és minimális egzisztencia hiányában összeroppan a létük tengelye, mert perspektíva nélkül eltűnik belőlük a kezdeményező készség. A hasznosság és a teremtés képességének érzete, a változtatáshoz szükséges erő elvész. Helyére a kilátástalanság és céltalanság szivárog. Az odaszületettek röghöz kötöttségének oka az, hogy rettegnék tőle, vagy elképzelhetetlennek tartják a távozást, és ennek hiányában a rabságuk nem tudatosul bennük. Az arctalan vagy elemi létre hántott szereplők kóborlása és az álmatlanságuk ennek a létállapotnak az allegóriái.

A szereplők nem képesek érzéseiket gondolatokká érlelni. Elemi szinten ingerli őket, hogy máshogy kellene élniük. A jelenükből csak úgy képzik meg kőszá, erősen vágyképeiket, hogy „bármit, csak ezt ne”. Ez a céltételezés azonban nem juthat el a megvalósulás szintjére, mert hiányzik belőle a „miért” és a „hogyan” kérdése és válasza. Impotens vágy marad: egy olyan élet álma, ami az ébrenlét valóságát enyhíteni tudja, megváltoztatni nem. „Felfüggesztett életemet valódira cserélném” – mondhatná bármelyikük, miközben tudják, hogy nem lesz újrakezdés soha. Ez a szemlélet csak költői ábránd – mégsem merik bevallani ennek tragikus voltát.

Pék Laci, Tatár Pista, Pongrácz Antal és a többiek mind szűkszavú karakterek. Szokásaikból kitetszik a rutin hatótere, tetteikből érezhetővé válik intellektusuk és cselekvési terük határa, de ezt ritkán öntik szavakba. Mivel a mizantróp karakterekből hiányzik a direkt kommunikáció, tér nyílik viszont a közeg és a viszonyok poetizálására. A redukált személyiségek ellenpontja a beszédessé tett környezet.

A történetek egy pontból, a telepől kibomló történetek és metaforák: Gulyás Feri fogsora, Tatár Pista sorompója, Pongrácz Antal bolti táblája, egy konfliktust jelképező téglá, egy halálesetet feltáró drót, egy hátrahagyott, rózsaszín bugyi. A kimondatlan határt jelentő nyíres, az eseményjelző varjak, a jegenyefák tönkjei. Mind történethordozóvá válnak. Az elbeszélő azt sejteti, a telep egy holisztikus, egységes egész, a lakóknak megvannak a kollektív tulajdonságaik, általános hangulatuk, és valami ősi összhangban állnak a környezettel. A telepnek mint térnek mintha egyénisége lenne, a szereplőket felváltó misztikus animizmus képviseli a valódi elbeszélő erőt. Hangulatában rokonítható Tarkovszkij *Stalker*ével, nyelviségében és világábrázolásában Herta Müllernek *A róka volt a vadász* című regényével. Kopogós, metaforikus mondatainak referenciális hiányát és elvontságát vattaként pótolja ki az olvasó fantáziája. A szerző a történetet a környezetbe kódolja, és a kiklórozott személyiségeket több fronton is végpontjukba helyezi.

A véges álomtér, a redukált karakterek dinamikája szándékosan a passzivitásba és a limitáltságba ütközik. Ha azt tételezzük, hogy az élet attól lesz értelmes, hogy célt és értelmet helyezünk bele, akkor csak az az élet lehet értelmetlen, aminek maga az ember nem látja hasznát. Több változatban is elhangzik a regényben: „Néha el lehetett hinni, hogy élet az, ami a telepen zajlik.” A belülről fakadó korlát így válik igazivá. A realista világalapot dolgozza át egy, a tudományos fantasztikus történetekből visszaköszönő elem: a lezárt világhatárok közé szorult rab kép-

zete, ahogy ezt például a *Dark City* című cyberpunk film végén is tapasztaljuk. Ami ott tényleges, itt jelképes (mintha a nyíresen túl nem is létezne a világ, mint ha ezt a telepet sose lehetne elhagyni), de végeredményben ugyanolyan valódi.

A megformált regényvilág mentes a megújulás lehetőségétől, lezárása ezért is egyértelműsíti a távozás lehetetlenségét. Ez nem a szabadság könyve, hanem az öntudatlan álommá tett rabság hiperbolikus tömbje. Az olvasó fragmentumokból rekonstruálja a jelenbe csökevényesedett szereplők sors történetét. Mivel a jövőjük kilátástalannak tűnik, a vissza nem térő múlt lép a helyébe, és visszhangzik a jelenben. A jelenben, ami kiüresedett, passzív és néma.

A téma egy novellával indult, amelynek főhőse Pék Laci volt, aki a könyv egyik központi szereplője. Ezt követte egy ötszereplős novellafüzér, majd a történet tovább bővült, amíg kiadta egy közösség tagjainak személyekre bontott mikrovilágát, az extenzív totalitás igénye nélkül. A címszereplők vázlatos, de erős jellemábrázolást kapnak, tehát nem tudjuk meg részletes élettörténetüket, nem ismerjük meg behatóan a motivációikat, gondolataik többsége rejtett marad. Ennek ellenére mindegyikük plasztikus személyiséggé válik azon elv mentén, hogy néhány jól megválasztott gesztus és részlet magáról az emberről ad egy olyan jellemzést, ami után a fantáziánk kiegészíti, milyen is ez az ember valójában. Az epizódok gondosan megválasztottak, nagy magyarázó erővel bírnak, hasonló módon, egy-egy jellegzetes motívumon keresztül engednek minket következtetni az eseményekre, a köztes időszakokra, a részleteiben hiányosan hagyott történetekre. „Gulyás Feri a kockás füzetet lapozgatta. Oda jegyezte fel az sms-eket. Egy kocka egy betű, négyszer negyven kocka egy sms, így számolt. [...] Az éjjeliszekrényben cipős dobozt tartott, a legfontosabb iratokkal, levelekkel. A múltja mindig kéznél volt. Se család, se munka, se pénz, csak ez a mucca. Júlia így fejezte be azt a levelet, amit a doboz legalján tartott.”

A sztorikockák izoláltak, akár az emberek. Nehéz kijelölni fő történetszálat és a lassanként kivehetővé váló cselekmény se dominálja a múlt- és a jelenbeli epizódokat. A regénynek nem célja, hogy eseményeken sodorjon át minket, inkább megismertetni akarja szereplőit és a világukat. „Jó, ezek ők, és hova tovább?” – merül fel bennünk a regény háromnegyedénél. Innentől válik láthatóbbá, hogy mi is a cselekmény, ezt képviseli Szandra. „Lehet-e másképp, és ha igen, hogyan?” – az ő sorsa egyféle választ ad a kérdésre.

A regény valósága a mi valóságunk is, ez a szomorú lét gyakori sors. Ezért ennek bemutatása – viszonylagos láthatatlansága miatt is, fontos feladat. Mivel az író nem kínál semmilyen konstruktív megoldást, nem ad feloldást, a nyomor öncélú tételezésétől az menti meg, hogy a valóságot nem fosztja meg a ridegségétől, de átítatja giccsmentes empátiával. Az együttérzés felébresztése az olvasókban csak úgy lehet sikeres, hogy a láttatás azonosulással társul. A mélyszegénység témaként már önmagában is elegendő alapanyag, a karaktereket átható „életképtelenség” viszont általános kortünet. Kifogások és gyengeségek mentén rögzített butaság, mely belső és külső erőbefektetés nélkül juttat embereket parkoló pályára, anyagi helyzettől és lakóhelytől függetlenül.

Négy férfi kerül leginkább fókuszba: Gulyás Feri, Szokola Bandi, Tatás Pista és Pongrácz Antal. Gyerekkori barátok, s felnőttként is van kapcsolat köztük. A két másik férfi látszólag mellékszereplőből válik fontos karakterré. Az egyik a Fállábú.

Sokáig csak megfigyelőként tűnik elénk, majd ő válik leginkább a viszonyok láttatóivá. Az utolsó fejezetben tudjuk meg a nevét és ismerjük meg a történetét, és ő lesz, aki őrzi a könyvet záró tragédia helyszínét. Az elbeszélő a varjakon kívül leginkább a Fállábút emeli abba a pozícióba, hogy újabb rálátást adjon az olvasónak a telepre. Szebeni Miska, a regény egy további szereplője, aki szintén inkább segéderő: intézeti ápoló, aki a felszín alatt intézi ügyeit. Mégis ő az, akiről – szintén viszonylag későn – többet megtudunk. Arról, hogy a kilátástalan életébe belecsempészte az értelmet, és tett azért, hogy kielégíthesse valamelyest a vágyait. Részmegoldás, de még mindig többet mutat fel ő, mint a négy férfi főhős.

Szandra az egyetlen lány a regényben. Ő, a maga félgyermeke, félállati, félaszsonyi létevel szürreális eleme a történetnek. Egyszerre szellem, eszköz, harcos, segítő és provokátor. Hiába tudunk meg keveset róla, hiába kapja meg pozícióját ő is viszonylag későn a regényben, mégis tudjuk, ő az egyetlen, aki változtatni képes. Ő képviseli a varázslatot, hogy mindennek ellenére igenis van más út. Hajtja az embert a kérdés, vajon milyen célok éltetik az ott élőket. Tatár Pista gondolatai az anyja gondozása és Szandra körül forognak, Pék Lacit az intézetiek megmérgezése élteti legjobban az asszonyi illat mellett, Szebeni Miskát a chatablak, Gulyás Ferit a műfogsorának megtalálása, Pongrácz Antalt az, hogy egy nap végleg bezárja a boltot. Tatár Pista mégis őrzi a sorompót, Szokola Bandi az italba menekül, Pongrácz Antal nem adja el a lovakat, amik a feleségére emlékeztetik. A nyíresen túlra senki nem jut el, a varjak pedig úgy tűnik, hosszútávra tervezik a telepen az életet. Hogy hova tűnnek a nők, hogy mi lesz a gyerekekből, miből lesz a megélhetés, és lesz-e valaha újra igazi közösségi élet a telepen, megválaszolatlan marad.

Kiss Tibor Noé kötete átpoetizált realizmus és induktív filozófia. Életszagú emberek, álomszerű sorsokkal. Egy hely, ahol megállt az idő, és a lázadások felfüggesztett életek pótcselekvései. (*Magvető*)

SÓS DÓRA

Feketekönyv

MICHEL PASTOUREAU: A FEKETE: EGY SZÍN TÖRTÉNETE

A malacrószaszín – állítja Michel Pastoureau – a 18. századig malacfekete volt. „[A] hétköznapi disznók, melyek Európában évezredek óta feketék voltak, kezdenek rózsaszínné válni: az ázsiai sertésfajtákkal végzett merész keresztezés eredményeként zsírosabbá válnak és kivilágosodik a színük. Ez az átmenet a feketéből a rózsaszínbe a disznók külsején már magában jól mutatja a felvilágosodás évszázadában végbement kromatikus változásokat.” (226.) Íme egy olyan gondolatvezetés, mely a következőkben ismertetendő kötetre nagyon jellemző: a szerző keres magának egy kuriózumszerű változást, mely a színek kontextusában értelmezhető, majd azt történeti jelentőséggel ruházza fel. Körültekintően és bravúrosan.

Michel Pastoureau *A fekete: egy szín története (Noir: Histoire d'une couleur)* 2008-ban franciául megjelent könyve már magyarul sem éppen friss kiadvány: a